

خۆمالیکرنا (تأمیم) نهفتا ئیران وههلوئیستی نهمریکا و بریتانیا ژ قن بریار

نیکه نمتیازاتا لیگه‌ریانا نهفتی ل وهلاتی فارس (ئیران) قه‌دگهریت بۆ سالآ 1901، ده‌می حکومتا وهلاتی فارس نمتیازاتا لیگه‌ریانا نهفتی دایه خودان کاره‌کی (رجل الاعمال) نینگلیزی ب ناقی ولیم داریسی، وپشتی ریکه‌فتنا وی دگهل حکومتا وهلاتی فارس ل دۆر لیگه‌ریانا نهفتی ل نه‌ردی وهلاتی فارس، بریتانیا کۆمپانیه‌ک هنارته وهلاتی فارس ب ناقی کۆمپانیا نهفت بۆرما بۆ هاریکاریا ولیم داریسی بۆ لیگه‌ریانا نهفتی، وپشتی 7 سالآ ژ لیگه‌ریانا نهفتی، ل سالآ 1908 ل ئیرانی ل ده‌قهر مه‌سجد سلیمان ل پاریزگه‌ها خۆزستان ل باشوری رۆژناقایی وهلاتی نهفت هاته دیتن، بۆ وه‌به‌ره‌ینانا نهفتی ل 14 نیسانا سالآ 1909 کۆمپانیه‌ک ب ناقی کۆمپانیا نه‌نگلو-فاریسی ب کۆژمی نیک ملیون جونه‌یه‌ین نسته‌رلینی هاته دامه‌زراندن، وده‌ست ب ده‌رئینانا نهفتی هاته کړن، ول 1914 نانکو ل ده‌ستپیکا شهرئ جیهانی یی نیک ب که‌مییت مه‌زن هاته به‌ره‌م نینان و هنارتن، به‌لئ ناکوکی دناقبه‌را حکومتا ئیران و کۆمپانیی سهر پشکا ئیرانی چیبوون، ژبه‌ر کو حکومتا ئیران داخوآزا زیده‌کړنا داهاتی خوه کړ ژ داهاتی نهفتی یی کو کۆمپانیی دفرۆت، و حکومتا ئیران که‌ته دانوستاندنا دگهل کۆمپانیی سهر قن یه‌کی به‌لئ یی مفا بوو، ژبه‌ر هندئ حکومتا ئیران 1 تشرینا دووی یا سالآ 1932 بریار دا نه‌ف نمتیازاتین داینه قن کۆمپانیی هه‌لوه‌شینیت، به‌لئ پا حکومتا بریتانی ده‌ستیوه‌ردان کړن، وهه‌روه‌سا کۆمه‌لآ گه‌لان ژ ی بریاردا کو پیدقیه چاره‌کا دی قه‌گه‌رنه دانوستاندنا، ژبه‌ر هندئ چاره‌کا دی دانوستاندن دناقبه‌را حکومتا ئیران و کۆمپانیی دا ده‌ستییکړن و ژ نه‌نجامی قان دانوستاندنا چاره‌کا دی گه‌هشتنه ریکه‌هفتنامه‌کا نوو ل سالآ 1933.

پشتی شهرئ جیهانیی دووی ئیران توشی باردۆخه‌کی نافخویی یی سه‌خت و ب زه‌حمه‌ت بوو، ونه‌ف باردۆخ بوو نه‌گه‌رئ په‌یدا بوونا هشیاریه‌کا سیاسی ل ئیرانی، وچه‌ندین پیشه‌هات ل سهر ناستی نافخویا ئیرانی په‌یدا بوون، وژنه‌نجامی قان پیشه‌هات ل دووماهیا سالآ 1949 به‌ره‌ین کو خه‌بات کړی ژبو قن بریارا دیروکی (خۆمالیکرنا نهفتی) د دیروکا ئیرانی دا ده‌رکه‌فت، کو نه‌وژی به‌ره‌ین نیشتمانی (جبهی ملی) بوو، کو نه‌ف به‌ره‌یه ب سهرکرداتیا محمه‌د موسه‌ده‌قی بوو، کو نه‌ف به‌ره‌ ژ ناف په‌رلمانی ئیران ده‌رکه‌فت، ول 22 حوزیرانا سالآ 1950 کۆمیته‌ک ژ 18 که‌سا بۆ دیراسه‌کړنا نهفتی پیک نینانا، وپشتی نه‌ف بابه‌ته دیراسه‌کړین، برابۆرته‌ک سهر بابه‌تی خۆمالیکرنا نهفتی پیشکیشی حکومتی کړن، به‌لئ حکومتی نه‌ف بریار په‌سه‌ند نه‌کړ و بوو نه‌گه‌رئ په‌یدا بوونا ناکوکی دناقبه‌را وان و حکومتی دا و ژ نه‌نجامی ناکوکی سهرۆک وزیر ل 26 حوزیرانا 1950 ده‌ست ژ کار کیشا، وپشتی وی جه‌نیرال عه‌لی روزم ئارا بوو سهرۆک وزیر، وهه‌ولآ دا کنترۆلآ پارروخی ئیران بکه‌ت به‌لئ نه‌شیا ژبه‌ر کو نه‌دگهل داخوآزین خه‌لکی ئیران و وی ژماره‌ سیاسی‌ه‌تمه‌دارا بوو بۆ خۆمالیکرنا نهفتی، ژبه‌ر هندئ ل 7 نادارا سالآ 1951 ژلایی کۆما فدائیو الإسلام قه‌ هاته کوشتن، وپشتی کوشتنا وی ب 5 رۆژا، حکومت ب سهرۆکاتیا حوسین عه‌لآ هاته پیک نینان، به‌لئ وی ژ نه‌شیا کنترۆلی سهر باردۆخی ئیران بکه‌ت، ژبه‌ر هندئ ل 27 نیسانا هه‌مان سالآ ده‌ست ژ کار کیشا، ول 28 نیسانی نه‌نجومه‌نی نووینه‌ران کۆمبوو و ب تیکرایی 79 ده‌نگا محمه‌د موسه‌ده‌ق بوو سهرۆک وزیر ئیران، ونیکه‌م پینگا‌فا وی پشتی پۆستی سهرۆک وه‌زیران وه‌رگرتی، ل 29 نیسانی بریارا خۆمالیکرنا نهفتی دا، وژ ده‌ستی کۆمپانیی بریتانی و نهمریکی نییاده‌ر.

بى گومان برىتانيا و ئەمىرىكا ئەمانە بى دەنگ ژبەرکو بەرژەوهندىين وان تىك چوون و كارىگەرىكا نەرىنى يا مەزن سەر بەرژەوهندىين وان كىر، و پەيوەندىين ئىران و ھەردوگا تىك دان، و بوو پالدهرەك كو ب ھەمى پلانگىريا رابن بو نەھىلانا موسەدەقى سەر دەستھەلاتى، ژبەرھندى دەزگەھىن ھەوالگىريا ئەمىرىكا ئەفسەرەكى ھەوالگىرىي ب ناقتى كىرمىت رۆزفلىت ھنارتە تەھران، كو نەفە نەقىي سەرۆكى ئەمىرىكا نىودور رۆزفلىت بوو، رۆزفلىت ب ناقتى وات بىرىدج دەربازى ئىرانى بوو، و دەمى ھاتىە ئىرانى دگەل كۆمەكا سەرگردىن سەربازى بىن ئىرانى كۆمبوون بو دانانا پىلانا كودەتيا سەر موسەدەقى، وژ ديارترىن وان سەرگردا فەزل اللھ زاهدى بوو، وول 19 ھەيفاً 8 يا سالا 1953 دەست ب جىبەجىكرنا پىلانا خوە كىرن و شىيان موسەدەق دەستەسەر بكن ب نوپراسىوئا ناچاكس و ب توھمەتا خىانەتا مەزن بو ماوى سى سالا كىرنە زىندانى دا، وپشتى ھنگى كىرن ژىر(اقامە جبرىة)، و ما ھەتال 1967 مەرى.

لنقەگەر:

۱. د.كايد الرکيبات، النفط الايراني من امتياز التنقيب الى اسقاط حكومة تاميم (۱۹۵۱-۱۹۵۳)، بحث، الاردن.
۲. د.وداد جابر غازي، تاميم النفط الايراني و تداعياته على العلاقات الدولية (1951_1953)، بحث، جامعة المستنصرية.
۳. خليل علي مراد، دىروكا ئىرانى يا نوى و ھەفچەرخ 1501-1979، و ھەرگىران: بەزاد محمد، (دھۆك: ۲۰۱۱).
۴. د.خضير البديري، تاريخ المعاصر الايران و تركيا، (بيروت: ۲۰۱۵).
۵. العملية أجاكس.. كيف قادت أميركا الانقلاب على محمد مصدق؟!:

<https://www.aljazeera.net>